

JIRÍ ČEKAL

MIGRACE OBYVATELSTVA JIŽNÍCH ČECH V OBDOBÍ LET 1992–1998

J. Čekal: *Migration of Southern Bohemia population during the period 1992 – 1998*. – Geografie – Sborník ČGS, 108, 1, pp. 61–75 (2003). – The paper deals with regional and structural analysis of internal migration of the population in southern Bohemia between 1992–1998 in relation to the developments in the whole Czech Republic. As southern Bohemia, we understand the area of the contemporary Southern Bohemia Region. When evaluating migration in the given area, we used some basic indicators of demographic statistics, such as number of immigrants, number of emigrants, migration turn-over and net migration. The analysis also includes identification of main migration flows, the issue of migration motivation and an evaluation of the impact of migration on some structural characteristics of population, such as sex, age and educational structure.

KEY WORDS: internal migration – southern Bohemia – the 1990's.

1. Úvod

Z hlediska dlouhodobého vývoje rozmístění obyvatelstva na území dnešní ČR vyplývá, že vývoj směřuje ke zvyšování heterogenity v územní struktuře obyvatelstva. Při vědomí skutečnosti o omezené územní variabilitě úrovně přirozené reprodukce je zřejmé, že hlavním nositelem a příčinou všech významnějších změn v prostorovém rozmístění obyvatelstva je migrace (Kühnl 1975). Tu ovšem nelze chápat pouze jako samovolné přemísťování lidí, ale jako mnohostranně podmíněný proces, který je ovlivněn celou řadou faktorů ekonomických, sociálních, politických, kulturních i přírodních v širokém slova smyslu. Sama o sobě není pouze důsledkem rozdílných prostorových podmínek, ale následně i příčinou dalších změn v prostoru. Proto je ve vyspělých demokratických zemích migrace považována za poměrně citlivý indikátor celospolečenského vývoje.

Transformační procesy v naší společnosti po roce 1989 jsou do jisté míry podmíněny geografickým prostředím, které je však jimi zároveň zpětně ovlivňováno. Lze tedy předpokládat, že se odrazily i ve vývoji migrační situace.

Na jedné straně v ČR dochází k pokračování tří dlouhodobých vývojových trendů, kterými jsou pokles celkové migrační mobility obyvatelstva, snižování hodnoty tzv. migrační účinnosti a snižování migrační vzdálenosti způsobené uzavíráním migračních procesů převážně na okresní úrovni. Na straně druhé se však objevují nové fenomény. Nejvýznamnějším z nich je „otočení“ migrační bilance podle velikostních kategorií obcí v polovině 90. let, kdy začínají být ziskové malé obce na úkor větších měst.

Nejdůležitější regionální změny v migrační atraktivitě jsou ovlivněny jednak charakterem ekonomické základny daného území (negativní vliv restrukturalizace na migrační bilanci Ostravska a Podkrušnohoří) a dále rozvo-

jem zázemí největších měst. Jak uvádí např. Čermák (1997), za nejvýznamnější jsou však považovány změny v jihozápadním pohraničí způsobené otevřením hranic po odstranění „železné opony“. Tato dlouhodobě ztrátová oblast začala postupně snižovat migrační úbytky a v některých okresech začalo dokonce docházet k migračním ziskům.

Cílem článku je stručné zhodnocení vnitřní migrace obyvatel Jihočeského kraje (v současném vymezení) za období let 1992 – 1998 na pozadí celorepublikového vývoje. Na základě zjištěných skutečností půjde především o ověření následujících hypotéz:

Tři dlouhodobé vývojové trendy migrace pokračují v devadesátých letech i v jižních Čechách.

Přes celkový pokles migrační mobility nedochází k významnějším změnám v hlavních migračních vazbách okresů jižních Čech.

Počínající proces suburbanizace v okolí největších měst ČR je v devadesátých letech identifikovatelný i u Českých Budějovic.

Zásadní změny v migrační bilanci obcí podle jednotlivých velikostních kategorií se projevily také na území jižních Čech.

Celorepublikový pokles pracovních důvodů stěhování, který se v devadesátých letech ještě prohloubil, zaznamenáváme v tomto období také v jižních Čechách.

Jako základní zdroj dat při zpracování byla využita anonymizovaná databáze Českého statistického úřadu (dále jen ČSÚ) zahrnující meziobecní stěhování každého obyvatele do/z tohoto území v rámci ČR za sledované období, která byla zakoupena katedrou geografie Přírodovědecké fakulty MU v Brně a která vychází z tzv. průběžné registrace. Pro zachycení podrobnějších regionálních rozdílů byla analýza provedena nejen za 7 dnes již bývalých okresů jižních Čech, ale také za 37 mikroregionů (chápaných ve smyslu spádových obvodů pověřených obecních úřadů, které byly vymezeny Nařízením vlády České republiky č. 475 ze dne 2. listopadu 1990). Seznam jednotlivých pověřených úřadů, stejně jako příslušnost obcí k nim, není neměnný. Zde byl brán v úvahu stav administrativního uspořádání platný k 31. 12. 1998.

2. Migrační bilance

V jižních Čechách docházelo k postupnému poklesu migrační mobility až do roku 1996. Za sledované období se přestěhovalo celkem 115 481 obyvatel, z toho 65 928 (tj. asi 57 %) v rámci jižních Čech. Ve všech letech region migrací obyvatelstvo získával. Celkový zisk za období 1992-98 činí 2 919 osob. Zejména díky dlouhodobé migrační atraktivitě okresu České Budějovice však jižní Čechy migraci získávaly již od 70. let a relativní význam kladného migračního salda na celkovém přírůstku obyvatelstva se postupně zvyšoval. V 90. letech dokonce migrační zisk výrazně převýšil ztrátu způsobenou přirozeným úbytkem. Z tabulky 2 je ale zřejmé, že okresy Strakonice, Písek a Písecký byly za sledované období migračně ztrátové.

Ukazatel migrační účinnosti nepřímou naznačuje vliv migrace na změny v prostorovém rozmístění obyvatelstva. Vysoká hodnota v případě okresu České Budějovice vyplývá z jeho vysoké migrační atraktivity. U ostatních okresů má migrace vzhledem k relativně vyrovnaným počtům přistěhovaných a vystěhovaných spíše fluktuální charakter.

Výraznější rozdíly v hodnotách migračních sald můžeme pozorovat při podrobnějším pohledu na úrovni mikroregionů (obr. 1). Jednoznačně největší re-

Tab. 1 – Vnitřní migrace v jižních Čechách v letech 1992–98

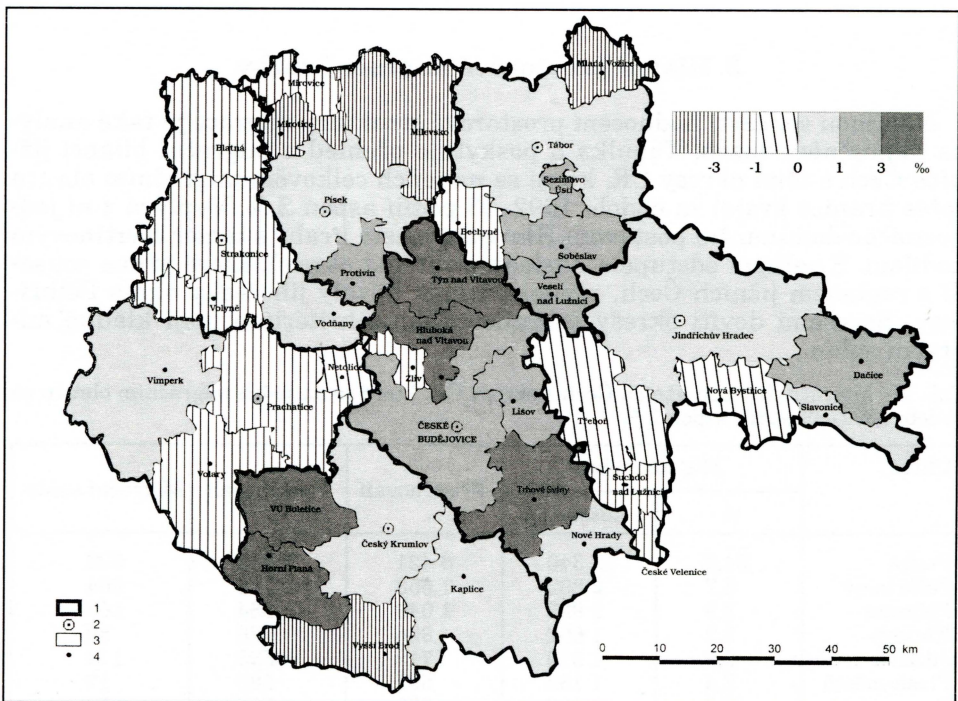
Rok	1992	1993	1994	1995	1996	1997	1998	Celkem
migrační obrat celkem	20 135	18 778	16 029	15 912	14 779	14 838	15 010	115 481
přestěhovaní v rámci jižních Čech	11 141	10 717	9 111	9 172	8 343	8 664	8 780	65 928
přistěhovalí z ostatních krajů ČR	4 638	4 315	3 671	3 556	3 360	3 325	3 371	26 236
vystěhovalí do ostatních krajů ČR	4 356	3 746	3 247	3 184	3 076	2 849	2 859	23 317
migrační saldo jižních Čech	282	569	424	372	284	476	512	2 919

Pramen: data ČSÚ, vlastní výpočty

Tab. 2 – Migrační bilance okresů jižních Čech za období 1992–98

Okres	Absolutně				Relativně v ‰*)		Migrační účinnost (%)
	přistěhovalí	vystěhovalí	obrat	saldo	obrat	saldo	
České Budějovice	11 915	8 853	20 768	3 062	16,8	2,5	14,7
Český Krumlov	5 056	4 767	9 823	289	24,0	0,7	2,9
Jindřichův Hradec	7 007	6 725	13 732	282	20,9	0,4	2,1
Písek	4 860	5 188	10 048	-328	20,2	-0,7	3,3
Prachovice	4 528	4 723	9 251	-195	25,7	-0,5	2,1
Strakonice	4 765	5 208	9 973	-443	20,1	-0,9	4,4
Tábor	7 230	6 978	14 208	252	19,6	0,3	1,8

Pramen: data ČSÚ, vlastní výpočty, *) roční průměr

Obr. 1 – Průměrné roční relativní migrační saldo mikroregionů jižních Čech v období let 1992 – 1998. 1 – hranice okresu, 2 – okresní město, 3 – územní obvod pověřeného obecního úřadu, 4 – sídlo pověřeného obecního úřadu. Pramen: data ČSÚ, vlastní výpočty. Pověřené obecní úřady – Budějovický kraj. ČSÚ, Praha, 2000

lativní migrační zisk (roční průměr 10,5 ‰) zaznamenal Týn nad Vltavou, který získával především mezi roky 1992 a 1995, což zřejmě souviselo s výstavbou jaderné elektrárny Temelín. Určitým specifikem je samotný mikroregion Českých Budějovice, který za období 1992–98 vykazuje kladné migrační saldo 1 580 obyvatel, ale na druhé straně jeho jádro – město České Budějovice – za uvedené období celkem 294 obyvatel ztratilo. Ve vztahu ke svému mikroregionu činila migrační ztráta Českých Budějovic dokonce 1 340 obyvatel. Na základě těchto zjištění lze usuzovat na přítomnost procesu suburbanizace. Jako další důkaz mohou také posloužit relativně nejvyšší migrační zisky některých obcí ležících v blízkosti Českých Budějovic (např. Dobrá Voda u Č. Budějovic, Heřmaň, Hrdějovice, Jivno).

Co se týká intenzity meziokresní migrace, nejvyšších hodnot dosahují okresy Prachatice a Český Krumlov, což potvrzuje fakt o obecně vyšší migrační mobilitě obyvatel dosídlených pohraničních okresů. Nejnižší je v případě okresu České Budějovice, což zřejmě souvisí s nejvyšší uzavřeností migračních procesů v okresním rámci (39,4 ‰). Podíl migrace uskutečněné v rámci jihočeských okresů za období 1992–98 činí v průměru 33,6 ‰ (odpovídající průměr za ČR však dosahuje 47,3 ‰). Daleko zřetelnější diferenciaci pozorujeme na úrovni mikroregionů. Obecně platí, že nejvyšší stupeň uzavřenosti lze pozorovat u mikroregionů většiny okresních měst a silnějších mikroregionálních středisek (Kaplice, Vimperk, Milevsko), naopak nejnižší u populačně slabších mikroregionů, zejména příhraničních a sousedících s mikroregionem České Budějovice.

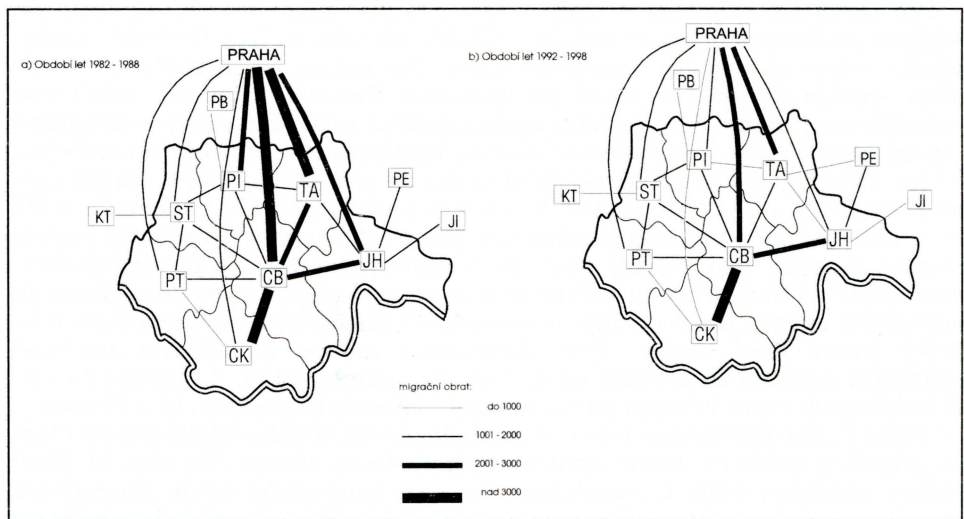
3. Hlavní prostorové migrační vazby

Nedílnou součástí hodnocení prostorové struktury migrace je také analýza migračních vazeb. Tabulka 3 poskytuje přehled o migrační bilanci jižních Čech s těmi okresy ČR, které se na jejich celkovém migračním obratu (přes hranice kraje) za období 1992–98 podílí aspoň 2 ‰. Vyplývá z ní jednoznačně dominantní postavení Hlavního města Prahy s téměř čtvrtinovým podílem. S velkým odstupem následuje většina okresů, které přímo sousedí s regionem jižních Čech, především pak bývalý jihočeský okres Pelhřimov. Se všemi devíti okresy splňujícími dané kritérium mají kladné migrační saldo.

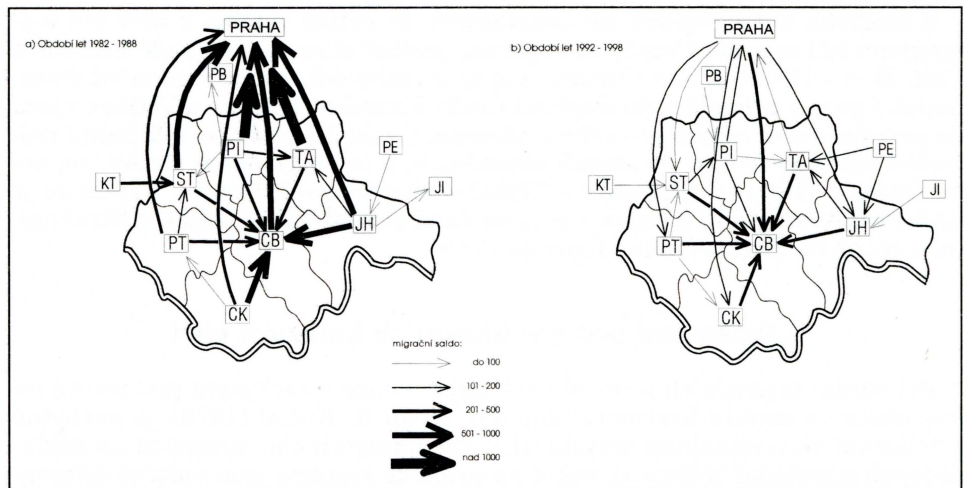
Tab. 3 – Migrační bilance jižních Čech s okresy ČR, které se na jejich migračním obratu za období 1992–98 podílí aspoň 2 ‰

Okres	Migrační obrat		Přistěhovalí	Vystěhovalí	Migrační saldo
	%	absolutně			
Praha	24,9	12 340	6 421	5 919	502
Pelhřimov	5,7	2 802	1 653	1 149	504
Příbram	3,9	1 933	1 049	884	165
Klatovy	3,2	1 602	826	776	50
Jihlava	2,6	1 310	712	598	114
Plzeň-město	2,4	1 182	597	585	12
Brno-město	2,3	1 128	591	537	54
Benešov	2,0	999	550	449	101
Třebíč	2,0	986	532	454	78

Pramen: data ČSÚ, vlastní výpočty

Obr. 2 – Hlavní prostorové migrační vazby okresů jižních Čech v letech 1982 – 1988 a 1992 – 1998 (migrační obrát)

Obr. 3 – Saldové výslednice hlavních prostorových migračních vazeb okresů jižních Čech v letech 1982 – 1988 a 1992 – 1998 (migrační saldo). Pramen: Pohyb obyvatelstva v ČSSR v roce 1982, ..., 1988. FSÚ, Praha, 1983, ..., 1989, data ČSÚ, vlastní výpočty.

Těsně pod 2% hranicí se nachází okres Karlovy Vary, následovaný Olomoucí a Chomutovem. Patří tak k dalším 21 okresům, které by splnily 1% kritérium. Mezi nimi jsou zastoupeny všechny okresy Ústeckého a Karlovarského kraje, dále středočeské okresy Praha-východ, Praha-západ, Kladno a Mělník, okres Liberec a Česká Lípa, zbývající sousední okresy Znojmo a Plzeň-jih, a také Karviná a Ostrava. Naopak zde není zastoupen žádný z okresů Královéhradeckého, Pardubického a Zlínského kraje. Z hlediska migračního salda jižní Čechy ztratily obyvatelstvo pouze ve vztahu ke třem z těchto okresů (Olomouc, Plzeň-jih, Kladno).

Pro zachycení případných změn v čase z pohledu jednotlivých okresů byla analýza provedena nejen za období 1992–98, ale také za léta 1982–88. Vazby, jejichž relativní význam dosahoval aspoň 5% podílu na migračním obratu (přes hranice okresu) jsou obsahem obrázku 2. Pro obě sledovaná období jsou jednotlivým jihočeským okresům společné silné migrační vazby s ostatními okresy jižních Čech, především s Českými Budějovicemi a okresy sousedícími, a také s Prahou. Nejtěsnější migrační vazbu lze zaznamenat mezi okresy České Budějovice a Český Krumlov. V souladu s vývojem v ČR i zde došlo v 90. letech ke zjevnému snížení absolutních počtů migrantů. Ve srovnání s předchozím obdobím však vzrostl relativní význam vazeb všech jihočeských okresů s Českými Budějovicemi a Prahou a ve většině případů i se sousedními jihočeskými okresy, často na úkor nesousedních jihočeských okresů a okresů ležících mimo jižní Čechy. Tyto skutečnosti mohou naznačovat tendenci uzavírání migračních procesů na nižším regionálním řádu. Z migrací na větší vzdálenosti roste význam pouze u vazeb nejvyšší hierarchie, tj. s Prahou.

Okres České Budějovice měl v obou sledovaných obdobích jako jediný kladné migrační saldo se všemi ostatními jihočeskými okresy (viz obr. 3). Mezi oběma obdobími došlo k zásadnímu zvratu v migračním saldu jihočeských okresů ve vztahu k Praze. Zatímco v období 1982–88 byly vzhledem k Praze migračně ztrátové všechny okresy, nejvíce pak Tábor a Písek, v období 1992–98 měly až na Písek a Tábor zbývající jihočeské okresy s Prahou kladné migrační saldo.

Z hlediska mikroregionů lze konstatovat, že drtivá většina z nich má neintenzivnější migrační vazby ze zbytkem „svého“ okresu, v případě Sezimova Ústí, Zlivi a Hluboké nad Vltavou jsou tyto vazby dokonce jednoznačně dominující. Pouze v případě mikroregionů Český Krumlov, Kaplice a Vodňany jsou na prvním místě migrační vazby z okresem České Budějovice. Následují nejčastěji vazby směřující do okresů sousedních, a to i mimo jižní Čechy (zejména Dačice – Jihlava, Slavonice – Třebíč a Mirovice – Příbram). Výjimkou je většina mikroregionů ležících v severní části okresů Tábor, Písek a Strakonice, u nichž na druhém místě figuruje Praha.

4. Stěhování podle velikostních kategorií obcí

Při studiu migračních procesů však nejde pouze o zachycení prostorové diferenciace ve smyslu horizontálním. Jak uvádí K. Kühnl (1975), je nezbytné i sledování ve vertikálním smyslu (tj. podle kategorií obcí určených na základě jejich populační velikosti), neboť geografické systémy jsou vnitřně diferencovány a hierarchizovány podle principu řadovosti.

Z hlediska celorepublikového vývoje převládaly podle Z. Čermáka a M. Drlikové (1999) v celém poválečném období až do počátku 90. let koncentrační migrační proudy směřující z menších obcí do větších. Zatímco ještě na začátku 60. let měla díky doznívající socialistické industrializaci Ostravska a Podkrušnohoří největší relativní migrační přírůstky města z kategorie od 50 do 100 tisíc obyvatel, od druhé poloviny 60. let se nejvyšší migrační zisky soustřeďují do velikostních kategorií měst od 10 do 50 tisíc obyvatel. Migrační atraktivita kategorie větších měst s 50 až 100 tisíci obyvateli od té doby neustále klesala. V 90. letech pokračuje prohlubování migračních ztrát měst v kategorii 50 až 100 tisíc obyvatel, ke kterému se postupně přidávaly úbytky i v dalších velikostních kategoriích měst, takže od roku 1994 jsou všechny kategorie obcí s 10 tisíci a více obyvateli migračně ztrátové. Od tohoto roku na-

Tab. 4 – Vývoj migračního salda velikostních kategorií obcí jižních Čech v letech 1992–98

Velikostní kategorie obcí	Relativně v ‰								Absolutně 1992–98
	1992	1993	1994	1995	1996	1997	1998	1992 –98*)	
do 199	-5,5	-11,3	-6,9	-0,5	-5,4	-4,8	1,5	-4,7	-931
200–999	-2,8	-0,6	1,7	1,8	1,1	2,2	4,6	1,1	919
1 000–1 999	1,6	-0,2	2,3	1,4	1,4	6,9	4,4	2,5	1 011
2 000–4 999	-1,2	0,3	2,2	3,3	2,9	2,7	3,3	1,9	1 271
5 000–9 999	5,6	1,8	2,0	1,0	2,9	-0,5	-1,0	1,7	1 093
10 000–19 999	-4,6	6,1	-3,0	-3,2	-1,7	-1,7	-4,9	-1,9	-349
20 000 a více	1,8	2,8	-0,1	-1,0	-1,2	-0,9	-1,9	-0,1	-102

Pramen: data ČSÚ, vlastní výpočty, *) roční průměr za období 1992–98

Tab. 5 – Vývoj migračního salda velikostních kategorií obcí okresu České Budějovice v letech 1992–98

Velikostní kategorie obcí	Relativně v ‰								Absolutně 1992–98
	1992	1993	1994	1995	1996	1997	1998	1992 –98*)	
do 199	-12,9	3,9	-3,4	1,7	1,1	6,5	8,7	0,8	20
200–999	-3,6	-0,8	6,8	6,1	4,5	4,5	9,8	3,9	680
1 000–1 999	10,1	6,3	7,5	11,9	0,9	9,1	12,2	8,3	692
2 000–4 999	-2,1	3,3	5,4	5,0	6,7	5,4	8,8	4,6	953
5 000–9 999	38,9	25,6	32,3	23,4	8,2	-1,5	0,5	18,2	1 011
20 000 a více	2,8	1,8	-0,3	-1,6	-1,4	-1,4	-2,8	-0,4	-294

Pramen: data ČSÚ, vlastní výpočty, *) roční průměr za období 1992–98

opak dochází ke stále rostoucím migračním ziskům u kategorií venkovských obcí do 2 tisíc obyvatel, které byly migračně ztrátové po celé období od 60. do konce 80. let. Dokonce i kategorie nejmenších obcí do 199 obyvatel, která vykazovala ještě v letech 1992–1993 nejvyšší intenzitu migračních ztrát, je v roce 1997 a 1998 zisková.

Jak uvádí Z. Čermák (1997), při hodnocení migračních úbytků v kategorii velkých měst musíme mít na zřeteli, že jsou do jisté míry ovlivněny zápornou migrační bilancí měst ležících v oblasti Ostravska a Podkrušnohoří. Nízký až téměř nulový růst u největších metropolí může zčásti souviset i s rozvojem suburbanizačních procesů. Největší migrační zisky venkovských obcí do 2 tisíc obyvatel se totiž soustřeďují právě do okresů, které tvoří zázemí největších městských aglomerací. Za rozhodující faktor těchto změn však považuje propad v bytové výstavbě. Ten se totiž daleko výrazněji projevil ve větších městech, kde se tradiční hromadná výstavba bytů téměř zastavila. U individuální výstavby rodinných domků v jejich zázemí a ve venkovském prostoru pokles nebyl tak dramatický. Migrační růst malých obcí tedy spíše souvisí se ztíženou možností odstěhovat se než s jejich vlastní migrační atraktivitou.

Z pohledu na tabulku 4 je zřejmé, že v základních rysech je vývoj migrační bilance velikostních kategorií obcí jižních Čech v souladu s celorepublikovými trendy. I zde jsou počínaje rokem 1994 migračně ztrátové kategorie měst nad 10 tisíc obyvatel. Naopak malé obce od 200 do 5 tisíc obyvatel jsou počínaje rokem 1994 migračně ziskové. Kategorie nejmenších obcí sice až do roku 1997 migračně ztrácela, ale v roce 1998 již byla také zisková.

Pro ilustraci výše uvedeného tvrzení o relativně nejvyšších ziscích malých venkovských obcí ležících v zázemí největších aglomerací uveďme i tabulku pro samotný okres České Budějovice.

Vyplývá z ní, že s výjimkou kategorie 20 tisíc a více obyvatel, byly všechny ostatní celkově za uvedené období ziskové, a to v relativním srovnání s celými jižními Čechami výrazně více. Největší zisk kategorie od 5 do 10 tisíc obyvatel v první polovině 90. let je specifický a zřejmý, jelikož do ní patří pouze Týn nad Vltavou. Počínaje rokem 1994 bez výjimky získávaly všechny kategorie obcí od 200 do 5 tisíc obyvatel. Od roku 1995 se kladné migrační saldo týká dokonce i skupiny nejmenších obcí.

5. Důvody stěhování

Důležitým aspektem hodnocení migrace je také zkoumání jejích příčin. Analýza migrační motivace totiž do jisté míry spolehlivě indikuje stav vnitřních podmínek imigračních a emigračních prostorů (Drbohlav 1986). Československá statistika zařadila do průběžné registrace migrace zjišťování důvodů stěhování od roku 1966 a v současnosti se jich rozlišuje devět. Škála zjišťovaných důvodů má však své slabiny (blíže např. Srb, Andrlé 1997, Bartoňová 1997, Drbohlav 1999). Jde především o určité snižování výpovědní hodnoty této statistiky způsobené dlouhodobým trendem zvyšování podílu uváděných „jiných důvodů“, které v 90. letech zaujímaly v ČR zhruba 20 %. Dále se jedná o skutečnost, že skupina „následování rodinného příslušníka“ je tvořena především dětmi. Tyto dvě kategorie zaujímají přibližně polovinu všech stěhování. Problematický je i samotný požadavek uvádět vždy jen jeden hlavní důvod. Jak totiž uvádí např. K. Kühnl (1975), motivem prostorových přesunů obyvatelstva je celý komplex faktorů, které v souhrnu vyúsťují v úsilí migrantů o celkové zlepšení životních podmínek.

Z dlouhodobějšího hlediska je možné konstatovat, že na území dnešní ČR hrály v 50. letech nejdůležitější úlohu pracovní motivace. V průběhu 60. let nabývaly na významu motivace bytové a v 70. a 80. letech motivace vyvolané zhoršováním životního prostředí. Podle M. Aleše (2001) jsou od 80. let nejčastěji uváděnými důvody následování rodinného příslušníka a důvody bytové, přičemž podíl bytových důvodů zhruba do poloviny 90. let mírně klesal a poté mírně vzrůstal. V průběhu 90. let se dále prohluboval pokles stěhování z pracovních důvodů, naopak se zvyšoval podíl důvodů zdravotních.

Také v jižních Čechách byl v letech 1992–98 zjištěn kontinuální pokles zastoupení pracovních důvodů. Zatímco v roce 1992 činil jejich podíl 13,9 %, v roce 1998 jen 8,3 %. Kromě jiných důvodů a následování rodinného příslušníka (které dále hodnotit nebudeme) mají v jižních Čechách největší zastoupení důvody bytové, jejichž podíl od r. 1994, kdy dosáhl minima, vzrůstal.

Jižní Čechy celkem za sledované období získaly nejvíce ze zdravotních důvodů, především pak periferní mikroregiony s dobrou kvalitou životního prostředí. To pravděpodobně souvisí s výše zmíněnými kladnými migračními saldy se všemi okresy severních Čech a Prahou. Poměrně významný je i zisk z bytových důvodů – zejména mikroregiony Týn nad Vltavou, Trhové Sviny a Jindřichův Hradec. Naopak nejvíce ztratil mikroregion České Budějovice.

Největší ztrátu lze zaznamenat z důvodu učení, studium. Díky zápornému saldu u důvodu přiblížení k pracovišti jižní Čechy ztrácí i z pracovních důvodů. Kladné migrační saldo mají pouze okresy České Budějovice (s rozhodujícím podílem mikroregionů České Budějovice a Týn nad Vltavou) a Český Krumlov (zejména pak mikroregion okresního města).

Tab. 6 – Vývoj zastoupení důvodů meziobecní migrace obyvatelstva jižních Čech v letech 1992–98 (%)

Důvod	Změna pracoviště	Přiblížení k pracovišti	Učení, studium	Zdravotní důvody	Sňatek	Rozvod	Bytové důvody	Následování rodinného příslušníka	Jiný důvod
1992	9,5	4,4	0,5	4,7	8,6	2,5	19,5	32,7	17,6
1993	8,6	4,6	0,6	5,4	9,4	2,3	19,7	31,0	18,4
1994	8,2	4,7	0,7	5,6	8,5	2,9	18,8	30,0	20,6
1995	6,3	4,5	1,3	6,1	9,0	3,0	19,1	31,3	19,4
1996	5,7	4,5	1,0	6,8	9,2	3,2	19,5	30,0	20,1
1997	4,8	3,7	1,0	6,5	9,1	2,9	22,1	28,0	21,9
1998	4,6	3,7	0,9	6,5	8,6	3,0	25,0	24,2	23,5

Pramen: data ČSÚ, vlastní výpočty

Tab. 7 – Migrační salda okresů jižních Čech za období 1992–98 podle důvodů stěhování (absolutně)

Důvod	Změna pracoviště	Přiblížení k pracovišti	Učení, studium	Zdravotní důvody	Sňatek	Rozvod	Bytové důvody	Následování rodinného příslušníka	Jiný důvod
České Budějovice	368	354	41	121	424	-10	246	1139	379
Český Krumlov	89	-19	-16	28	-24	4	-64	109	182
Jindřichův Hradec	-89	-82	-12	154	-142	1	131	-1	322
Písek	-126	-132	-35	-27	-27	-26	8	-117	154
Prachatice	-38	-72	-26	99	-117	26	-79	-174	186
Strakonice	-92	-88	-42	87	-103	-43	-22	-207	67
Tábor	-85	-66	-41	116	-20	10	171	-60	227
jižní Čechy	27	-105	-131	578	-9	-38	392	689	1 516

Pramen: data ČSÚ, vlastní výpočty

6. Strukturální analýza migrantů

V souvislosti s výše uvedeným trendem poklesu hodnoty migrační účinnosti klesá role migrace při změnách v územním rozmístění obyvatelstva. Do popředí zájmu se tak dostávají rozdíly v demografických a socioekonomických charakteristikách imigrantů a emigrantů. Podle Z. Pavlíka (1998) procházejí v posledních letech zásadním vývojem vedle základních kvantitativních parametrů migrační mobility právě i mnohé strukturální charakteristiky migrantů.

6. 1. Podle pohlaví

Přestože pokles intenzity migrace byl patrný u obou pohlaví, ve všech letech 1992-98 ženy vykazovaly vyšší migrační mobilitu. Roční průměr intenzity meziobecní migrace činil u žen 27,5 ‰ a u mužů 25,4 ‰.

Jižní Čechy získaly za sledované období celkem 1 895 žen a pouze 1 024 mužů. Podobně jako v případě okresů (tab. 8) lze konstatovat, že většina celkově získaných mikroregionů je získaná i z hlediska obou pohlaví a celkově ztrátové mikroregiony zpravidla u obou pohlaví ztrácí.

6. 2. Podle věku

Podle M. Kupiszewského, D. Drbohlava, D. Reese a H. Durhamové (1999) se v poslední době v ČR objevuje nový fenomén zřetelné diferenciacie migrač-

Tab. 8 – Migrační bilance okresů jižních Čech za období 1992–98 podle pohlaví migrantů

Okres	Migrační saldo				Intenzita migrace *)	
	absolutně 1992–98		relativně *)		muži	ženy
	muži	ženy	muži	ženy		
České Budějovice	1 304	1 758	2,1	2,8	16,5	16,8
Český Krumlov	121	168	0,6	0,8	23,3	24,1
Jindřichův Hradec	105	177	0,3	0,5	19,7	22,0
Písek	-205	-123	-0,8	-0,5	19,8	20,8
Prachatice	-123	-72	-0,7	-0,4	25,5	25,9
Strakonice	-223	-220	-0,9	-0,9	19,4	21,1
Tábor	45	207	0,1	0,6	19,3	20,0
jižní Čechy	1 024	1 895	0,5	0,8	11,0	11,5

Pramen: data ČSÚ, SLDB 1991, vlastní výpočty, *) roční průměr na 1000 mužů resp. žen

ního chování podle věku, resp. odlišných fází životního cyklu migrantů, jehož podmíněnost je často rozdílná. Pro analýzu bylo tedy použito pěti širších věkových skupin, které podle těchto autorů nejlépe odpovídají jednotlivým fázím životního cyklu: 0–14 let (dětství), 15–29 let (adolescence a raný dospělý věk), 30–44 let (střední věk ekonomické aktivity a „rodiny“), 45–59 let (věk pokročilé ekonomické aktivity a raný důchodový věk) a 60 let a více (důchodový věk). V této souvislosti se můžeme setkat s pojmem „rodinná migrace“. Ta zahrnuje děti do 14 let a skupinu 30–44 let.

Jak uvádí např. M. Hampel (1996), D. Bartoňová (1997) nebo M. Aleš (2001), v průběhu 90. let se v ČR zřetelně změnila věková struktura migrantů. Přestože zaznamenáváme snížení intenzity stěhování ve všech věkových skupinách, k nejvýraznějšímu poklesu došlo zejména ve skupině migrantů od 15 do 29 let, která se obecně vyznačuje nejvyšší migrační mobilitou. Naopak mírně vzrostla migrační mobilita starších věkových skupin.

Vývoj v jižních Čechách zhruba odpovídal celorepublikovým trendům. Přestože skupina migrantů 15–29 let zaznamenala mezi roky 1992 a 1998 největší pokles, zachovává si ve srovnání s ostatními věkovými skupinami výrazně vyšší intenzitu stěhování (roční průměr 48,5 ‰), zejména pak u ženské složky (55,8 ‰), jejíž obecně vyšší migrační mobilita v tomto věku souvisí především s častějším stěhováním žen za svými manžely po uzavření sňatku. Všechny skupiny migrantů starších 30 let nejprve zaznamenávaly také pokles, ale ke konci sledovaného období mírný nárůst migrační mobility. Ve věkových skupinách od 30 do 59 let se stěhovalo relativně více mužů. Ve věkové skupině migrantů 60 a více let je naopak zřetelná vyšší intenzita migrace ženské složky, která vyplývá z častějšího stěhování ovdovělých žen k rodinám svých dětí nebo do domovů důchodců a podobných sociálních zařízení.

Podle autorů Z. Čermáka (1996, 1997), D. Bartoňové (1997) a D. Drbohlava (1999) se základní trendy „věkové“ podmíněné migrace v ČR v období zhruba první poloviny 90. let dají charakterizovat následovně: Migrace ve fázi rodinné poměrně zřetelně demonstruje migrační odliv z největších měst ČR a ekologicky problémových okresů především severních Čech. Největší zisky z tohoto odlivu jsou realizovány v okresech ležících v okolí největších aglomerací. Migraci ve věku 15–29 let dominují potřeby mladých lidí vystudovat a začít budovat profesní kariéru. Migrační zisky této skupiny jsou výrazně koncentrovány do několika málo okresů velkých měst a v případě Prahy a Brna i do okresů sousedních. Tato věková skupina je také jedinou, která výrazně preferuje velká sídla a zároveň silně odmítá malá. V migračním chování

Tab. 9 – Migrační saldo okresů jižních Čech za období 1992–98 podle věkových skupin migrantů

Okres	Relativní migrační saldo věkové skupiny: *)				
	0–14 let	15–29 let	30–44 let	45–59 let	60 a více let
České Budějovice	2,3	4,9	1,9	1,1	1,6
Český Krumlov	0,6	1,4	0,4	0,3	0,4
Jindřichův Hradec	1,4	-2,2	0,2	1,0	2,6
Písek	-0,1	-3,2	-1,0	1,2	0,3
Prachovice	-1,1	-2,1	-1,2	0,9	2,5
Strakonice	-1,5	-4,2	-1,1	1,1	1,7
Tábor	0,4	-0,2	-0,5	0,6	1,6
jižní Čechy	0,7	0,1	0,2	0,9	1,6

Pramen: data ČSÚ, Trh práce v ČR, ČSÚ Praha 2000, vlastní výpočty

*) roční průměr na 1000 obyvatel příslušné věkové skupiny

skupin pokročilého věku ekonomické aktivity a důchodového věku se projevuje migrační úbytek největších aglomerací a okresů se špatnou kvalitou životního prostředí. Do hry však vstupují i další faktory. Jednou z příčin odchodu starších obyvatel z velkoměst bývá např. finanční neúnosnost bydlení a výměna těchto bytů za levnější mimo hlavní urbanizované oblasti, případně jejich uvolnění svým dospělým dětem/vnukům.

Z tabulky 9 vyplývá, že region jižních Čech za uvedené období získal obyvatelstvo ve všech věkových skupinách. Relativně nejvíce to bylo v případě obyvatelstva staršího 60 let, naopak nejméně obyvatel ve věku 15–44 let. Migrace tak prohlubuje trend stárnutí obyvatelstva jižních Čech.

Z okresního pohledu je ve skupině migrantů 15–29 let ziskový pouze Český Krumlov, a zejména České Budějovice s rozhodujícím podílem mikroregionu Týn nad Vltavou. Kladná salda však zaznamenáváme u všech mikroregionů českobudějovického okresu s výjimkou Nových Hradů a Zlivi. U všech ostatních okresů je tato věková skupina ztrátová, s výjimkou Tábora dokonce nejztrátovější. Obecně lze říci, že migrační zisky jsou soustředěny nejčastěji do exponovaných území, zatímco perifernější oblasti ztrácí. Všem okresům kromě Českých Budějovic a Českého Krumlova jsou společně relativně nejvyšší migrační zisky ve „starších“ věkových skupinách, zejména pak u obyvatel nad 60 let. Kromě ekologické motivace stěhování zde lze pozorovat i značný vliv rozmístění domovů důchodců či domů s pečovatelskou službou. Pro migraci v rodinné fázi jsou největší zisky soustředěny spíše do sousedních mikroregionů na úkor jádrových. Nejnázornějším příkladem je mikroregion Sezimovo Ústí ve srovnání s Tábořem. Potvrzuje to obecně přijímanou myšlenku, že hlavním nositelem suburbanizačních procesů jsou mladé rodiny s dětmi. Dále je tu možné identifikovat určitou tendenci stěhování za lepším životním prostředím, kterou naznačuje např. poměrně vysoký zisk mikroregionů Horní Planá a Slavonice.

6. 3. Podle stupně dosaženého vzdělání

Mezi roky 1991 a 1998 došlo k celkovému zlepšení vzdělanostní struktury obyvatelstva jižních Čech. Zastoupení osob ze základním vzděláním pokleslo o více než 50 tisíc a v ostatních kategoriích došlo k nárůstu. Ten u osob nejméně s maturitou činil přes 40 tisíc. Po celé období se však podíl této katego-

rie na všech osobách starších patnácti let pohyboval přibližně 1 procentní bod pod celorepublikovým průměrem.

Za účelem posouzení vlivu migrace na vzdělanostní strukturu obyvatelstva jednotlivých okresů a mikroregionů byl zaveden syntetický ukazatel úrovně vzdělanosti podle V. Touška (1985) – tzv. index vzdělanosti. Tento index byl vypočítán zvlášť pro přistěhovalé a vystěhovalé jako vážený součet, kdy skupinám přistěhovalých resp. vystěhovalých byly podle nejvyššího dokončeného vzdělání (základní, učňovské a střední bez maturity, střední s maturitou, vysokoškolské) přiřazeny váhy 1, 2, 3, 4 (v tomto pořadí), dělený celkovým počtem přistěhovalých resp. vystěhovalých starších patnácti let. Může tak nabývat jakékoliv hodnoty z intervalu $\langle 1,4 \rangle$. Prostým rozdílem indexu vzdělanosti přistěhovalých a vystěhovalých dostáváme tzv. saldový index vzdělanosti, který nabývá hodnot z intervalu $\langle -3,3 \rangle$. Kladné hodnoty signalizují pozitivní a záporné negativní vliv migrace na vzdělanostní strukturu obyvatel.

Bylo zjištěno, že jižní Čechy ztratily 104 vysokoškoláků. Ve všech ostatních skupinách získaly. Odpovídající hodnota saldového indexu vzdělanosti $-0,04$ v důsledku znamená, že migrace působila na vzdělanostní strukturu obyvatelstva jižních Čech negativně.

Z okresního pohledu však migrace přispěla ke zlepšení vzdělanostní struktury obyvatelstva v okrese České Budějovice, a také Jindřichův Hradec a Český Krumlov. V ostatních měla negativní vliv, nejvýrazněji v okrese Prachatice a Tábor. Z pohledu mikroregionů pozitivně ovlivnila vzdělanostní strukturu nejvýrazněji v případě Českého Krumlova, Nové Bystřice, Slavonic, Zlivi, Týna nad Vltavou, Jindřichova Hradce a Hluboké nad Vltavou. Naopak negativně se projevila zejména v mikroregionech Dačice, Bechyně, Horní Planá a Mladá Vožice.

Závěr

Stěhování obyvatel jižních Čech probíhalo v 90. letech víceméně v souladu s celorepublikovými trendy.

V období od roku 1992 do roku 1996 zde docházelo k postupnému poklesu a v letech 1997 a 1998 k mírnému nárůstu migrační mobility obyvatelstva. Ve všech letech sledovaného období byly jižní Čechy migračně ziskové. Z regionálního pohledu pak získaly okresy Český Krumlov, Jindřichův Hradec, Tábor, a především České Budějovice, u nichž se jedná o dlouhodobou atraktivitu. Na mikroregionální úrovni dominuje zisk Týna nad Vltavou. Město České Budějovice má celkové záporné migrační saldo, zejména pak ve vztahu ke svému mikroregionu. Lze tak usuzovat na přítomnost procesu suburbanizace. Tvrzení podporuje také změna v migrační bilanci velikostních kategorií obcí, která se nejvýrazněji projevila právě na území českobudějovického okresu.

Z analýzy hlavních prostorových migračních vazeb jihočeských okresů mezi obdobími 1982–1988 a 1992–1998 je patrná jejich značná stabilita. Mezi oběma obdobími lze však zaznamenat mírný vzrůst relativního významu vazeb s Prahou, Českými Budějovicemi a sousedními okresy. Nejdůležitější je ale zásadní zvrát migračního salda ve vztahu k Praze.

Celorepublikově významný kontinuální pokles zastoupení pracovních důvodů se projevil také v jižních Čechách. Naopak vzrůstající podíl zaznamenávají zdravotní a od roku 1994 také bytové důvody. Právě ze zdravotních důvodů zde docházelo k nejvýznamnějším ziskům.

Z hlediska vlivu na věkovou strukturu migrace prohlubovala trend stárnutí populace jižních Čech. Přestože v jižních Čechách docházelo v 90. letech souhlasně s ČR ke zlepšování vzdělanostní struktury obyvatel, migrace zde působila proti tomuto trendu. Na okresní úrovni však zaznamenáváme její pozitivní vliv v případě Jindřichova Hradce, Českého Krumlova, a zejména Českých Budějovic.

V porovnání s okresy pozorujeme daleko výraznější diferenciaci vlivu migrace na úrovni mikroregionů, a to jak z pohledu jejího významu pro celkový vývoj počtu obyvatelstva, tak i z hlediska strukturálních změn populace.

Literatura:

- ALEŠ, M. (2001): Vnitřní migrace v České republice v letech 1980 – 1999. *Demografie*, 43, č. 3, s. 187-201.
- ANDRLE, A. (1997): Vnitřní stěhování v České republice podle pohlaví a věku. *Demografie*, 39, č. 2, s. 131-132.
- BARTOŇOVÁ, D. (1997): Demografické aspekty vnitřní a zahraniční migrace v České republice v 90. letech. *Demografie*, 39, č. 4, s. 248-256.
- BARTOŇOVÁ, D., DRBOHLAV, D. (1993): Migrační atraktivita v regionálním pohledu (okresy ČR v letech 1961 – 1991). *Demografie*, 35, č. 2, s. 95-107.
- ČERMÁK, Z. (1991): Základní rysy migrace v ČSFR. *Demografie*, 33, č. 1, s. 28-30.
- ČERMÁK, Z. (1993): Geografické aspekty prostorové mobility obyvatelstva. Kandidátská disertační práce. Přírodovědecká fakulta Univerzity Karlovy, katedra sociální geografie a regionálního rozvoje, Praha.
- ČERMÁK, Z. (1996): Transformační procesy a migrační vývoj v České republice. In: Hampl, M. (ed.): *Geografická organizace společnosti a transformační procesy v ČR*. Přírodovědecká fakulta UK, Praha, s. 179-197.
- ČERMÁK, Z. (1997): Geografické aspekty vnitřní migrace v České republice. *Demografie*, 39, č. 4, s. 242-248.
- ČERMÁK, Z. (1999): Migrační aspekty dlouhodobého vývoje Prahy se zvláštním zřetelem k transformačnímu období devadesátých let. *Geografie – Sborník ČGS*, 104, č. 2, s. 122-132.
- ČERMÁK, Z., DRLÍKOVÁ, M. (1999): Migrační vývoj obcí okresů Písek a Tábor v letech 1961 – 1998. In: Kubeš, J. (ed.): *Problémy stabilizace venkovského osídlení ČR*. JČU, Pedagogická fakulta, katedra geografie, České Budějovice, s. 151-163.
- DRBOHLAV, D. (1986): Motivy migrace jako jeden z indikátorů formování geografické struktury organizace společnosti. *Demografie*, 28, č. 3, s. 202-209.
- DRBOHLAV, D. (1989): Migrační motivace, regionální a sídelní preference obyvatelstva. Kandidátská disertační práce. Přírodovědecká fakulta Univerzity Karlovy, katedra ekonomické a regionální geografie, Praha.
- DRBOHLAV, D. (1998): Migrace obyvatelstva: geografické aspekty v rámci interdisciplinárního výzkumu. Habilitační práce. Přírodovědecká fakulta Univerzity Karlovy v Praze, katedra ekonomické a regionální geografie, Praha.
- DRBOHLAV, D. (1999): Geografické aspekty v rámci interdisciplinárního výzkumu migrace obyvatelstva. *Geografie*, 104, č. 2, s. 72-87.
- DRBOHLAV, D., BLÁZEK, J. (1992): Typologie a podmíněnost migrace obyvatelstva podle okresů České republiky. *Sborník ČGS*, 97, č. 4, ČGS, Praha, s. 209-231.
- HAMPL, M. a kol. (1996): *Geografická organizace společnosti a transformační procesy v ČR*. Demo Art, Praha.
- HAMPL, M., KÜHNEL, K. (1993): Migratory trends in former Czechoslovakia. *Acta UC Geographica*, 28, č. 1, UK, Praha, s. 53-71.
- CHAMPION, T. (1998): *Demography*. In: Unwin, T. (ed.): *A European Geography*. New York, s. 241-259.
- KORČÁK, J. (1972): Populační vývoj jižních Čech. *Sborník Československé společnosti zeměpisné*, 77, č. 1, Praha, s. 29-36.
- KUBES, J. (1999): Depopulation of the South Bohemia rural areas. *Acta Facultatis Rerum Naturalium Universitatis Comenianae – Geographica. Supplementum 2/II*, Bratislava, s. 42-53.

- KUPISZEWSKI, M., DRBOHLAV, D., REES, P., DURHAM, H. (1999): Vnitřní migrace a regionální populační dynamika – Česká republika na pozadí evropských trendů. *Geografie*, 104, č. 2, s. 89-105.
- KÜHNL, K. (1975): Geografická struktura migrace obyvatelstva v Čechách. Kandidátská disertační práce. Přírodovědecká fakulta Univerzity Karlovy, katedra ekonomické a regionální geografie, Praha.
- KÜHNL, K. (1977): Základní rysy geografické struktury migrace v ČSR a problémy jejího vývoje. *Demografie*, 19, č. 3, s. 135-138.
- KÜHNL, K. (1978): Selected Aspect of Migration Motivation in the Czech Socialist Republic. *Acta UC Geographica* 13, č. 1, UK Praha, s. 3-11.
- KÜHNL, K. (1982): Migration and Settlement in Czechoslovakia. IIASA, Laxenburg.
- MANGALAM, J. J. (1968): Human Migration: a Guide to Migration Literature in English 1955 – 1962, Lexington.
- PAVLÍK, Z. a kol. (1998): Populační vývoj České republiky 1997. Katedra demografie a geodemografie PŘF UK, Praha.
- Pověřené obecní úřady – Budějovický kraj, ČSÚ, Praha 2000.
- SRB, V. (1991): Stěhování obyvatelstva v Československu a důvody migrace 1986 – 1988. *Demografie*, 33, č. 1, s. 78-84.
- SRB, V., ANDRLE, A. (1997): Důvody stěhování v ČR 1991 – 1995. *Demografie*, 39, č. 3, s. 221-223.
- SRB, V., ANDRLE, A. (1997): Vnitřní stěhování v České republice 1993 – 1995 podle vzdělání. *Demografie*, 39, č. 4, s. 300-301.
- TOUŠEK, V. (1985): Rozwój struktury osadniczej – współczesne problemy i perspektywy. In: *Z problemow czeskiej geografii osadnictwa. Zeszyty Zakladu geografii osadnictwa i ludnosci*, č. 1, IG i PZ PAN Warszawa, s. 5-16.
- WIENDL, J. (1970): Výsledky průzkumu příčin mechanického pohybu obyvatelstva v jižních Čechách. *Demografie*, 1, s. 37-47.

S u m m a r y

MIGRATION OF SOUTHERN BOHEMIA POPULATION DURING THE PERIOD 1992–1998

The change of the political system after 1989 brought in pre-conditions for significant changes in the Czech Republic. Transformation changes are, to a certain extent, determined by geographical circumstances that, at the same time, consequently influence transformation changes. In these circumstances, migration of population is considered to be one of the most sensible indicators of social changes. As a result, we can assume that the transformation processes of the 1990's have influenced the development of migration in southern Bohemia as well. That is why the contribution is targeted at a regional and structural analysis of internal migration of the population in southern Bohemia between 1992 – 1998 in relation to the developments in the whole Czech Republic. International migration, including to and from the Slovak Republic, was not taken into consideration.

The region was gaining population over the whole period 1992–1998. The microregion Týn nad Vltavou had the most remarkable positive net migration. Like in the whole Czech Republic, there are, on one hand, three on-going long-term development migration trends: a decline in the intensity of migration mobility, a drop of migration efficiency on the hierarchy level of districts and a reduction of average migration distance that is caused by locking the migration processes gradually into smaller territorial units, mainly districts. On the other hand, there appear some new phenomena. The most important one is the turn of the migration balance in terms of groups of municipalities according to the population size. Since the middle 1990's, groups of smaller villages have started to gain population by migration at the expense of bigger towns in southern Bohemia. From the point of view of migration flows, we can note a fundamental turn of net migration between Prague and southern Bohemia districts. There is a perceptible process of suburbanization that has started in the urban agglomeration of České Budějovice because the city itself has had negative net migration relation to its microregion. From the point of view of the impact of migration on the age structure, we can say that migration deepened the general trend of population ageing. Although the educational structure of the population of southern

Bohemia was improving like in the whole Czech Republic generally, migration proved to have a negative impact on this trend here.

Fig. 1 – Annual net migration in microregions of southern Bohemia between 1992–1998. 1 – district border, 2 – district town, 3 – territorial district of the competent municipality, 4 – seat of the competent municipality

Fig. 2 – Main migration flows in the districts of southern Bohemia between 1982–1988 and 1992–1998 (migration turn-over)

Fig. 3 – Net result of main migration flows of districts of southern Bohemia between 1982–1988 and 1992–1998 (migration balance)

(Pracoviště autora: katedra geografie Pedagogické fakulty JČU, Jeronýmova 10, 371 15 České Budějovice.)

Do redakce došlo 10. 10. 2002